

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Széchenyi Jenő gróf följegyzései az 1859. évi olasz hadjáratból. Szolgálatot vélek tenni

a hadtörténelmi tudománynak, a mikor közre-
adom az 1859. évi olasz hadjárat egyik magas-
rangú résztvevőjének eddigelé ismeretlen följegy-
zéseit, a melyek sok tekintetben érdekes fényt
vetnek a magentai és solferinói ütközetekre. A följegyzéseket a két
évvel ezelőtt a Vasvörösvárott elhunyt *gróf Széchenyi Jenő*, gróf
Edelsheim-Gyulay parancsértisztje, gróf Széchenyi Miklós nagyváradi
püspök édesatyja, vetett papírra halálát röviddel megelőzően. Az
eredeti följegyzést gróf *Széchenyi Rezső* gyöngyösapáti földesúr bo-
csátotta rendelkezésemre, a mely így hangzik:

«1859-ben, mint főhadnagy, az akkori császár-huszár ezredben
(ma 1. sz. cs. és k. huszárezred) szolgáltam. A császári huszárok
Verona, Pádua, Vicenza stb. városokban táboroztak, a midőn a háború
kitört. Mindjárt a hadjárat elején herczeg Schwarzenberg Ede mellé
osztottak be parancsértisztnek s mint ilyen, vezéremmel és seregével
meneteltem Turin vidékére. Alessandria vára az olaszok birtokában
volt. A műszaki ezredes nyilatkozata szerint az odavezető hidat dél-
után két óraker kellett volna felrobbantanunk, ez azonban nem tör-
ténvén meg, Schwarzenberg engem küldött ki az utászokhoz, meg-
tudakolandó a robbantás elmaradásának okát. Ütegeink a vár körüli
rizsföldek között, két kilométernyire az erődtől, elsánczolva ostromol-
ták az alagutat, mely egyszersmind a vár bejárata volt. A hídon
keresztül szintén erős ellentüzet kaptunk az alagútból. A parancsot
végrehajtható, ütegeinkig lóháton tettem meg az utat, onnan kezdve
pedig gyalog kúsztam tovább. Mielőtt elhagytam volna az üteget,
annak őrnagy parancsnoka figyelmeztetett, hogy a mint az alagútból
füstfelhőt látok felszállani, azonnal vessem magam földre, nehogy az

«ellenség golyói érjenek. T. i. csakis a jelzett töltésen lehetett haladnom és pedig egyenesen az ellenséges ágyúk torkának. A legóvatosabban küsztem előre, azonban az ellenség észrevett és rövidesen hét-nyolcz ágyúgolyó süvített el mellettem; ezek egyike mintegy két arasznyira csapott le a földbe. Oly szerencsésen ugrottam át, mielőtt felpattant volna, hogy szilánkjai nem értek, csak az erős légnymás sújtott a földre és néhány percze elállott a lélegzésem. A két kilométernyi út végén, a melyet szerencsésen megtettem, a híd előtt fiatal nyíres erdő terült el. Ezen a nyíresen kellett keresztülvágnom, hogy a híd alá kerülhessek. A feladatot gyorsan kellett megoldanom, mert itt már valóságos golyózápor fogadott. Az utászvezredestől megtudtam, hogy munkálataikat a vízáradás tette tönkre s a késedelem csak egy óra mulva hozható helyre. Visszatérésemkor még hevesebb puska-, majd ágyútűz kísért s különösen veszélyessé tette visszavonulásomat azon körülmény, hogy nem láthattam az ágyúlövéseket jelző füstfelhőket. Űtegeinket elérve, ismét lovamra ültem és átadtam jelentésemet Schwarzenbergnek».

«Magenta felé menetelve, Edelsheim — daczára annak, hogy időközben a Haller-huszárokhoz osztottak be, — kapitányná nevezett ki maga mellé a Porosz-huszárezredbe. Magenta előtt sokáig táboroztunk s Edelsheim-Gyulayval és Hunyady Kálmánnal hosszadalmas terepszemléket végeztünk».

«A magentai ütközet napján reggeli négy órakor szállottam nyeregbe s ekkor már eldőrdültek az első ágyúlövések. Schwarzenberg kíséretében voltam, hol az ütközet elején egyik parancsörtisztársam, a Porosz-huszárok egyik kapitánya, az ellenség golyójától találva, lebukott lováról. Azonnal engedelmet kértem, hogy megsebesült társamat kimenthessem a tűzvonalból. Hol fölemelve, hol vonszolva, megmentettem bajtársamat és átadtam az egészségügyi csapatnak. Ezalatt történt, hogy Rózsa nevű telivér kanczám, a melyet az egész hadjárat alatt lovagoltam és a háború végén haza is hoztam, czombján megsebesült. Rózsa a golyózáporban megriadt és megsérülése után alig tudtam megfékezni és nyeregbe szállni. Ilyformán nehezen tudtam Schwarzenberg kíséretéhez csatlakozni s ott is mindvégig ki voltunk téve az ellenség tüzének. Közben folyton parancsokat vittem, a mi igen megerőltető volt, mert megsebesült bajtársam szolgálatát is nékem kellett ellátnom. Megnehezítette feladatomat, hogy az erőltetett lovaglás nagyon kifárasztotta lovamat is. Egyik küldetésemkor a golyózáporban egy golyó a jobb kengyeletem leszakította és úgy megörbítette, hogy hasznavehetetlenné vált, — egy másik golyó pedig

a bal lábszáramon a nadrág bőrbetéjét fúrta át ; szerencsére azonban nem sebesültem meg».

«Délután három óraker a Porosz-huszárokhoz küldöttek, azzal a parancscsal, hogy az ellenség mely pontja ellen intézzenek rohamot. Ekkor így szólott hozzám Edelsheim-Gyulay :

— Te, látod, nekem el kell vonulnom. (Ezt később tanusitanom kellett, a mikor Gyulay a Mária-Terézia-rendet megkapta.) Ezután négy fényes rohamot intézett hadtestünk az ellenség ellen ; e rohamokban azonban — sajnos — nem vehettem részt, mert a további parancsok átvétele végezt vissza kellett térnem felsőbbségemhez. Az ütközet esti félnyolcz óráig tartott ; ekkor beszüntettük a tüzelést és seregünk — sajnos — kénytelen volt visszavonulni. A magentai ütközet napján reggel négy óratól esti féltizenegy óráig sem én, sem lovam nem ettünk».

«A magentai ütközet után öt-hat napig felderítő szolgálatokon vettem részt és parancsokat kézbesíttem. Ekkor vonult be Pálffy Andor, mint másodparancsörtszt. Hadtestünk Magentától jobbra vonult, Solferinó felé, s mi alkottuk a balszárnyat».

«A parancsörtszteknek küldöncszolgálatok alkalmával rendes körülmények között egy-egy embert adnak. Én azonban soha nem vettem igénybe embereket, mert rendszeren rosszabb lovaikkal csak akadályoztak erős lovaglásaimban».

«Két nappal a solferinói csata előtt, este tizenegy óraker, zuhogó esőben és viharban, Benedekhez küldtek, azzal az utasítással, hogy hadtestünk a jobbravonulás miatt csak másnap este csatlakozhatik Benedek hadtestéhez s kértem, hogy a jelzett időre csináljon nekünk helyet. Elindulásom előtt figyelmeztettek, hogy mindig csak jobbra tartsak, nehogy az ellenség, mely tőlünk balra feküdt, észrevegyen, a mi súlyos következményekkel járt volna hadtestünkre, melyet az ellenség könnyen elvágthatott volna a főcsapattól. Daczára a szuroksötétségnek, sikerült Benedekhez jutnom, a kit ágyából költöttem fel. Átadva az üzenetet, Benedek megölelt, s virradatra szerencsésen visszaérkeztem hadtestemhez».

«Elkövetkezett a solferinói ütközet napja. Ekkorra Rózsa lovam is kipihente a magentai fáradalmakat, tehát vállalkozhattam a legnehezebb feladatok teljesítésére. Reggel négy óraker indult meg kölcsönösen a tüzelés. Rózsa lovam ekkor már annyira megszokta a hadilármát és lövéseket, hogy szobormereven állt, csak a fejét kapdosta. Délután öt óráig ide s tova lovagoltam parancsokkal. Négy óra tájban egyik megriadt *olasz gyalogezredünk* közé kerültem, a melyet

fel akartam tartóztatni. A rémült olaszok ütötték-verték lovam fejét s hiába volt minden törekvésem, Rózsa nem akart előre menni. Nem volt más mit tennem, mint hogy egy tartalékban álló vadász-zászlóaljbat vezényeltem a támadt résbe, az olasz gyalogosokat pedig egy ellagyott dombra vezettettem. Midőn később erről jelentést tettem, intézkedésemet helyeslőleg tudomásul vették».

«Délután öt óraker irtózatoss vihar támadt, majd jégeső hullott. A jég arczban ért bennünket, a francziáknak pedig a hátát paskolta s emiatt gyakran szünetelnünk kellett a tüzeléssel. Egy félóra mulva ismét megújult a küzdelem. Hat óraker Feigel tábornoszernagy leváltotta hadtestünket és mi a legszebb rendben visszavonultunk. Schwarzenberg herczeg kíséretével Feigel környezetéhez csatlakozott, a hol még mindig erősen hullott az ellenség golyózápora. Hét óraker a herczeg Villafranca felé indult, hogy hadtestéhez csatlakozzék, mely mintegy félórányira táborozott a csatatértől. Villafranca felé lovagolva, a második hadtest vonalához értünk, a hol Clam-Gallas és Lichtenstein igen erős tűzben voltak. Megrémült emberek egymást ide-oda taszigálták, hogy minél előbb kijuthassanak a tűzvonalból, noha az egészségügyi szekerek és árkok akadályul szolgáltak. Sokan a fákhöz vagdosták fegyvereiket, másik egyenruhájuktól igyekeztek megszabadulni, nehogy az ellenség felismerje őket. Ezen a fékevesztett tömegben kellett keresztülhatolni a herczegnek, a kit hátulról az akkoriban még alezredes Catty, Pálffy Andor kapitány és Puls vezérkari alezredes fedeztek. Az emberek jobbról és balról vonultak el mellettünk, mert Rózsa lovam senkit nem engedett hátunk mögé kerülni s ha csak érintést kapott is, erősen kirugott. Így jutottunk a legközelebbi helységbe; ennek nevét azonban elfeledtem, a hol a tábornoki kar a vendéglőben gyülekezett. A tábornokok felmentek az emeletre, mi parancsörtisztek pedig a földszinten maradtunk. Közel a vendéglőhöz folyt egy patakocska, levittem lovam megitatni. Engem is kínozott az éhség, mert az előző nap estéjétől kezdve egy falatot nem ettem, se nem ittam, de legnehezebbemre esett, hogy nem volt szivarom. Nem telt el annyi idő, a míg ezeket elmondom, lejött hozzám Catty alezredes és tányéron egy falat risottót és egy fél zsemlyét nyújtott át a következő szavakkal:

— A herczeg küldi önnek vacsorája maradványát, én pedig megkínálom önt egy virginiaival!

«Catty különben parancsot kézbesített, melyet a seregvezérletnek kellett átadnom. Elfogyasztottam a risottót, rágyújtottam a szivarra és lovamhoz siettem. Sajnáltam szegény állatot, nem tudtam neki

enni adni semmit. Megveregettem, aztán nyeregbe kaptam és este nyolcz óraker indultam. Két óra mulva Villafrancába értem, a hol Zichy Rezső és Lamberg Fülöp fogadtak, a kiknek átadtam a parancsot, mely úgy szólott, hogy Feigel és Schwarzenberg hadtesteí fedezék a visszavonulást. Zichy egy darab sonkát, egy kifit, egy pohárka sherryt, Lamberg pedig egy szivart adott. Ezek elköltése után visszavagoltam hadtestemhez, a hová éjjel 12 óra tájban értem vissza. Schwarzenberg herczeg átvévén a jelentést, Pálffyt föl akarta költeni, hogy parancsait Feigelhez s Schönfeld és Ramberg tábornokokhoz küldje. Én ajánkoztam a herczegnek, hagyja Pálffyt pihenni, lovam még bírja, én körülhordom parancsait. Feigel táborszernagy még a csatatéren volt, szemben az ellenséggel, azon pozicióban, melyben az est folyamán volt. Hogy Feigellel érintkezhessem, az egész csatatert meg kellett kerülnöm, vagy keresztül lovagolnom. Ez volt a legborzasztóbb látvány, a mit életemben láttam. Holdvilágos éjszaka volt, a harcztér minden borzalmával tárult szemeim elé. Emberi holttestek és lovak hulláinak ezrei heverték összetört ágyúk, fegyverek, csákók, szekérrészek tömkelegében. Lovam minduntalan felhorkant, a mint egy-egy holttestbe ütközött. Egyszer csak lódobogást hallok mögöttem. Hátrafordultam, de szinte megdöbentett a látvány. *Egy gazdállan ló biczegett utánunk és pedig három lábun, mert szegény párának negyedik lábát bizonyára elvitte egy ágyúgolyó.* Utána pedig egy végső perceit járó ló vánszorgott, melynek az egész hasürege fel volt metszve, belei kilógtak úgyannyira, hogy léptenyomon saját beleit tapodta. Az óvatosságra való tekintettel nem tudtam szegény párákat egy-egy golyóval megszabadítani szenvedéseiktől.»

«Éjfél volt, a mikor Feigel táborszernagynak kézbesíttem a parancsot, melyet azonnal végre is hajtott. Alig tértem vissza a herczeghez, minden előkészület meg volt téve az ütközet megújítására. Csak annyi időm volt még, hogy vacsorám felét, egy darab száraz kenyeret, a mit vizes borba mártottam, lovamnak adhattam. A tüzeles reggelig tartott, azonban mindinkább gyengült úgy nálunk, mint a francziáknál. Délelött tíz óraker eldőlt az ütközet sorsa, Verona felé megkezdetük a visszavonulást. Ez idő alatt is fontos küldönczszolgálatokat kellett teljesítenem. Ezek egyikét soha nem tudtam elfeledni. Hogy útamát megrövidítem, egy paraszt udvarának sövénykerítésén ugrattam át. A bravur sikerült, de a következő pillanatban lovam felhorkant. Egy hatalmas meszes gödör tátongott előttem, melyelve volt holttestekkel. Ekkor egyfolytában 33 óras nehéz szolgálatot

teljesítettem, anélkül, hogy akár én, akár lovam ehettünk volna. Meg is becsültem ezt a derék állatot, melyet, midőn 1860-ban a szolgálatból kiléptem, még sokáig lovagoltam. Megjegyzem még, hogy a magentai csatában megsebesült parancsőrtsízt társamat később fölkerestem a veronai kórházban. Borzasztó volt; szegény bajtársam ing nélkül fetrengett ágyában. Nyeregtáskámban volt egy felesleges ingem, odaajándékoztam halotti ingnek, mert szegény rövidesen meghalt!»

PALATINUS JÓZSEF.